

ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՓՄԿՎԵԼՈՒՑ ՄԻՆՁԻ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆՈՒՄ

Հողվածը հիմնականում ունի փաստագրական բնույթ, որտեղ տրված է, թե ինչպես Ադրբեյջանը, խախտելով միջազգային և նախկին Խորհրդային Միության գործող կրթական իրավաբանական նորմերը, Ղարաբաղի ժողովրդի և ամբողջ հայության կամքին հակառակ, իրականացրեց իր խայտառակ սև գործը՝ ժամանակավորապես փակելով Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը՝ ղարաբաղցիներին զրկելով տեղում բարձրագույն կրթություն ստանալու հնարավորությունից:

Այդ բուհի ուսանողները համապատասխան մարմինների որոշմամբ և համաձայնությամբ տեղափոխվում են Կիրովական և ուսումը շարունակում Հովհաննես Թումանյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտում այժմ՝ Վանաձորի Հովհաննես Թումանյանի անվան պետական համալսարան: Նորմալ ուսումնական գործընթացը ընդհատվեց Սպիտակի աղետալի երկրաշարժի հետևանքով:

Դիվանագիտական յուրահատուկ հնարքների, ծանր աշխատանքի շնորհիվ և օգտվելով Ն. Ռիժկովի միջամտությունից՝ հնարավոր է լինում կոտրել Ն. Վոլսկու ամուր կամքը և Ստեփանակերտում բացել բաժանմունք, որի ղեկավար է ընտրվում Ա. Բադասարյանը: Նա ղեկավարում է 1988-1992թթ: 1992թ-ի հոկտեմբերին ՎՊՄԻ-ի և ՀՊՀՀ-ի մասնաձյուղերի հիման վրա ստեղծվում է Արցախի համալսարանը, որը շարունակում է իր կայուն գործընթացը մինչև օրս: Անգնահատելի է ՎՊՄԻ-ի ղեկավարության և կոլեկտիվի բանիմաց ու ազգանվեր աշխատանքը Արցախում 1988-1992թթ. բարձրագույն կրթության վերաբացման և ամրապնդման ուղղությամբ, որը ժամանակին չգնահատվեց:

Առանցքային բառեր՝ Արցախ, բարձրագույն կրթություն, բաժանմունք, ուսանողություն, Վանաձորի մանկավարժական ինստիտուտ, փաստագրություն

Рафик Едоян МО и Н. ВГУ

ЗАДАЧИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ПОСЛЕ ЗАКРЫТИЯ СТЕПАНАКЕРТСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ДО ОСНОВАНИЯ АРЦАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Статья в основном имеет документальный характер. В ней говорится о нарушениях Азербайджаном международных и постсоветских юридических норм образования против воли народа Карабаха и Армении. Это проявилось, когда временно был закрыт Степанакертский государственный педагогический институт, лишив молодежь получить высшее образование на месте. Решением соответствующих органов, студенты данного вуза продолжили обучение в Кироваканском государственном педагогическом институте / ныне – Ванадзорский государственный университет/.

Нормальный учебный процесс был прерван разрушительным спитакским землетрясением.

Используя посредничество Н.Рыжкова и дипломатические приемы, стало возможным сломить сопротивление Н. Вольского и открыть отделение в Степанакерте. Проректором Степанакертского филиала был избран А. Багдасарян, который возглавил его с 1988- 1992 гг. В октябре 1992 года на основе филиала КГПИ и АГАУ был основан Арцахский университет, который продолжает свою деятельность до сегодняшнего дня.

Бесценен патриотический труд руководства и коллектива ВГУ с 1988-1992 гг. в восстановлении и укреплении высшего образования в Арцахе, который вовремя не был по достоинству оценен.

Ключевые слова- Арцах, высшее образование, деление, студенчество, Ванадзорский педагогический институт, фактография.

Rafik Edoyan, VSU, MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION

THE UNIVERSITY PROBLEMS FROM THE CLOSURE OF STEPANAKERT PEDAGOGICAL UNIVERSITY OF ARTCAKH UNIVERSITY ESTABLISHMENT

The present article is mainly documentary. It presents the situation reviewing how Azerbaijan realized its evil deed, i.e. temporarily closing the Pedagogical Institute of Stepanakert depriving the people of receiving university education in their home country. It was all by breaking international and the post-soviet educational legal norms quite opposing to the nation of Nagorni Karabakh and all Armenians' will.

According to the decision and agreement of corresponding governing bodies, the students of that institution had to move to Vanadzor and continue their education at Vanadzor State Pedagogical Institute after Hovhannes Toumanyanyan (at present – Vanadzor State University after Hovhannes Toumanyanyan).

The norman educational process was unfortunately disorganized because of the disasterous earthquake of Spitak.

With a help of special diplomatic means as well as making use of N. Rzhkov's support it was possible to break A. Volsky's stubbornness and open a university branch in Stepanakert. Overcoming some difficulty, the staff conducted a general meeting and A. Baghdasaryan was elected a vice rector of Stepanakert section which he directed from 1988 to 1992. In October, 1992 the University of Artcakh was established on the base of Vanadzor State Pedagogical Institute and Armenian State Engineering University which is continuing its steady teaching process till now. The VSPI governing body's and staff's competent and patriotic activity is really invaluable in reopening and strengthening of university education in 1988-1992 in Artcakh which wasn't appraised at its true worth its time.

Key words- Artsakh, higher education, departement, student life, Vanadzor Pedagogical Institute, Factography

Բոլորի հիշողության մեջ երկար կմնան Արցախի հերոսական շարժումը և նրա հետևանքները: Հայ ժողովուրդը դրսևորեց իր միասնությունը, կայուն կամքն ու համատեղությունը և արժանապատվությունը: Դրա արդյունքում ձեռք բերեցինք անկախություն, որի փառավոր 25 –ամյակը նշում ենք ոչ միայն մենք (Հայաստանը և Արցախը), այլ նաև աշխարհի հայությունը և առաջադեմ մարդկությունը (3):

Մինչև անկախության հռչակումը Ղարաբաղը ապրեց ծանր ժամանակներ: Այդ ընթացքում Արցախը հայտնվեց այնպիսի իրավիճակում, որը ավելի միավորեց հայ ժողովրդին՝ քաջ գիտակցելու Ղարաբաղի հարցի ճիշտ լուծման նշանակությունը: Այն կարևորվում է նաև այսօր:

Քաղաքական հորդորների հետ միասին անհրաժեշտ էր Արցախում զարգացնել կրթությունը, արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը, բարելավել ժողովրդի սոցիալական վիճակը՝ ստեղծելով ժողովրդավարական ինքնուրույն հանրապետություն:

Զգտնելով հարցերի լուծման իրեն ձեռնտու այլ տարբերակ, չտիրապետելով իրավիճակին՝ Ադրբեջանի կառավարությունը դիմեց հեռահար ու խորամանկ քայլերի. նա նախկին Խորհրդային Միությանը, գիտության և կրթության կոմիտեին ու կառավարությանը ներկայացրեց իր ստոր որոշումը՝ փակել Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը՝ բարձրագույն կրթության միակ օջախը Ղարաբաղում: Այն պաշտպանեցին ծախված Ղարաբաղի որոշ պաշտոնյաներ՝ ստեղծված ծանր իրավիճակում իրենց պաշտոնը պահելու, նույնիսկ առաջ գնալու համար: Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի փակելը ամենաձանձուր հարվածն էր դարաբաղցիներին: Այդ անմարդկային քայլով Ադրբեջանը ձգտում էր վերացնել բարձրագույն կրթության գոյությունը և հետևաբար գիտական մտքի զարգացումը Ղարաբաղում՝ կատարելով ժամանակի ամենամեծ ոճրագործությունը:

Անգնահատելի էր Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի դերը դարաբաղյան շարժման գործընթացում (1, 2, 3), որտեղ ծնվում էին անվտանգության հարցերի լուծման նոր գաղափարներ, և դրանք ստանում էին տեսական ու գործնական ստեղծագործական զարգացում: Բնչպես ադրբեջանցիները, այնպես էլ աշխարհը գիտեր, որ դարաբաղցին առանց բարձրագույն կրթության գոյատևել չի կարող: Ցանկանում էմ մանրամասնել այս գործընթացը, որի բովանդակությունը և իրականացումը ունի փաստագրական նշանակություն, և կարևոր էմ համարում նրա տեղեկատվական խնդիրը, որովհետև շատերը տեղյակ չեն առանձին գործընթացներին և բարձրագույն կրթության վերականգնման մանրամասներին: Այդ առումով նպատակահարմար էմ համարում արցախցիներին ներկայացնել մարդկանց, ովքեր նպաստել են և օգնել բարձրագույն կրթության զարգացմանը Արցախում:

Բոլոր ժամանակներում և հատկապես այսօր մարդկանց գիտելիքները համարվել են որպես հասարակության և մարդկության բազմատարր զարգացումը ապահովող անփոխարինելի միջոց և սովյալ երկրի հզորացման կարևոր խթան: Այն կարող է իր քաղաքացիներին տրամադրել նաև անհաղթահարելի թվացող դժվարություններ հաղթահարելու պրակտիկ կարողություններ: Այսօր արդեն իրատեսական է, որ մենք ձևավորում ենք գիտելիքների և գիտության վրա հիմնված հասարակություն: Անժխտելի փաստ է, որ կրթությունը և գիտությունը ապահովում են նաև սովյալ երկրի տնտեսական ինտենսիվ զարգացումը, հատկապես էթե այն արժեքավորենք այսօրվա շուկայական հարաբերությունների կտրվածքով:

Կրթությունը և գիտությունը, հանդիսանալով տնտեսության զարգացման հիմք, հնարավորություն են ստեղծում արձագանքել շուկայի պահանջներին, երևույթներն ընկալել ավելի արագ և կողմնորոշվել անսխալ ու ճիշտ: Այս առումով Արցախում պետք է զարգացնել գիտության այնպիսի ճյուղեր, որոնցով հնարավոր լինի հնարավորինս արդյունավետ և ռացիոնալ օգտագործել մարդկային և բնական ռեսուրսները:

Կրթության հիմնական նպատակն է ունենալ կրթված հասարակություն, ինչը աշխարհի շատ երկրներում ձևավորվում է մարդկային ռեսուրսների ուսումնասիրությամբ, լավագույնների հայտնաբերմամբ և վերջիններիս արդյունավետ օգտագործմամբ: Դրանցից որևէ մեկի անհամաչափ զարգացումը ազդում է կրթության որակի և վերջնական արդյունքի վրա: Այս հարցում կարևորվում են տնտեսական, քաղաքական, բարոյական, ազգային ավանդական մի շարք նորմեր, որոնք ընդհանուր ձևով արժևորում են կրթության դրվածքը և նույնիսկ գիտության

գարգացման մակարդակը, իսկ դարաբաղցին, ինչպես նաև յուրաքանչյուր հայ մարդ, միշտ սեր է ունեցել կրթության և գիտության հանդեպ, որը պայմանավորված է հայ մարդու բնույթով և ինտելեկտով:

Կրթության և գիտության զարգացումը ավելի կարևոր դեր ունի կայուն, միատարր, ժողովրդավար երկրների համար, որոնք ձեռք են բերել անկախություն, ինչպիսին Արցախն է: Բնականաբար, այս բոլորի հիմքում ունենում ենք բարեկեցիկ ապրելակերպ, սոցիալ-տնտեսական բարոյաքաղաքական, հոգեբանական կայուն վիճակ:

Այս առումով կարևորվում է Արցախի ժողովրդի իրազեկումը բարձրագույն կրթության խնդիրներին և նրանց լուծմանը 1988-1992թթ. Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի փակվելուց մինչև Արցախի համալսարանի ստեղծումը:

Միաժամանակ նպատակահարմար եմ համարում փաստել, որ դարաբաղցին, աշխատելով Ադրբեջանի ճնշման տակ, միշտ փայլել է իր պայծառ մտքով, կողմնորոշվելու և պահը գնահատելու կարողությամբ, գիտության դերը ըմբռնելով, որի հաստատումն են դարաբաղցի գիտնականները. նրանց անունները նպատակահարմար չեմ գտնում թվարկել՝ համարելով այն առանձին հարց: Չկա գիտության մի բնագավառ, ուր առկա չլինի դարաբաղցի գիտնականների ծառայությունը. նրանք աշխատում են նաև այսօր և ստեղծագործում են աշխարհի տարբեր երկրներում (դրանցից շատերի հետ շփվել է տողերիս հեղինակը):

Նախկին Խորհրդային Միության տոտալիտար ռեժիմով աշխատող ադրբեջանցի շատ ղեկավարներ հաշվի չէին նստում այս փաստերի հետ և շարունակում էին Արցախում արմատավորել ադրբեջանամետ հոգեբանություն՝ միաժամանակ վարելով Ղարաբաղը հայաթափ անելու անմարդկային ծրագիրը:

Նշված իրավիճակում ծնված դարաբաղյան շարժման արմատները գալիս էին հնուց: Շարժման մեջ մեծ դեր խաղաց Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը իր ողջ կոլեկտիվով: Շարժմանը միացավ աշխարհի հայությունը: Այդ ընթացքում արցախցիները կենաց ու մահու գոտեմարտում մաքառում էին պահպանելու իրենց տեսակը, և ամեն կերպ նպաստում էին արցախահայերի մշակութալուսավորական խնդիրների լուծմանը, նրա ազգապահպանման սուրբ գործին: Ադրբեջանը, քաջ գիտակցելով Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի մեծ դերը, Ղարաբաղը գլխատելու համար սկսեց աշխատանք տանել այն փակելու ուղղությամբ: Տարբեր բնույթի ճնշումների, որոշ ղեկավարների անհեռատեսության և պաշտոնամոլության արդյունքում Ղարաբաղի մարզային կոմիտեն որոշում ընդունեց ժամանակավորապես փակել Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը՝ հիմնավորելով, որ ստեղծված իրավիճակում նույն ուսումնական հաստատությունում, միևնույն հարկի տակ հայկական ու ադրբեջանական բաժինների գործունեությունը անհնար է, և այդ որոշումը ուղարկվեց Ադրբեջանի և Ռուսաստանի կառավարություններին:

Հաշվի չառնվեց նաև Ղարաբաղի ժողովրդի և աշխարհի հայության ցանկությունը և խնդրանքը, զայրույթն ու դժգոհությունը, նստացույցերը:

Մանկավարժական ինստիտուտը փակելու որոշում ընդունեց Ադրբեջանի կառավարությունը և այն ուղարկեց ԽՍՀՄ կառավարություն:

ԽՍՀՄ նախարարների խորհուրդը 1988թ. հոկտեմբերի 4-ին ընդունեց Ղարաբաղի բարձրագույն կրթության և ժողովրդի համար ճակատագրական նշանակություն ունեցող թ. 1218 անհարիր որոշումը (4). «Հիմք ընդունելով Լեռնային Ղարաբաղի մարզային կուսկոմիտեի և գորշադիր մարմնի առաջարկությունը և Ադրբեջանի կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի, ԽՍՀՄ ժողկրթության պետական կոմիտեի համաձայնությունը՝ ժամանակավորապես փակել Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը»:

Հանձնարարվեց Ադրբեջանի և Հայաստանի բարձրագույն կրթության նախարարներին և ԽՍՀՄ կրթության պետկոմին համագործակցել ինստիտուտի աշխատակիցներին աշխատանքի տեղավորման, ինչպես նաև ուսանողների ուսումնական շարունակելու հարցում :Այդ որոշումը իրականացնելու համար ԽՍՀՄ կրթության պետական կոմիտեն 1988թ հոկտեմբերի 18-ին ընդունեց թիվ 382 որոշումը (5), որով 2 հանրապետությունների կրթության նախարարներին պարտադրվում էր իրականացնել հանձնման և ընդունման ամբողջ գործընթացը, ընդ որում՝ 382 որոշման 2-1 կետով ինստիտուտի ուսանողությունը և դասախոսական կազմը պետք է տեղափոխվելին Կիրովաբադ, Երևան , Գյումրի և Կիրովական / Վանաձոր/:

Նման հրամանների և որոշումների դեմ ինստիտուտի կոլեկտիվի և ժողովրդի բողոքները, ընդվզումները, միտինգները և նստացույցերը ոչ մի դրական արդյունք չտվեցին: Փաստորեն Ադրբեջանը հասավ իր վերջնական ստորացուցիչ նպատակին: Կոլեկտիվի անդամներին աշխատանքի տեղավորելու և ուսանողների ուսուցման խնդիրը դարձավ հրատապ:

Ինստիտուտի կոլեկտիվը որոշեց պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմը առկա և հեռակա ուսանողներով տեղափոխվել Կիրովական: Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի կոլեկտիվի այս որոշումը պատահական չէր: Վանաձորի և Ստեփանակերտի բուհերի միջև ստեղծվել էին սերտ բարեկամական հարաբերություններ, և Արցախի ժողովուրդը վստահում և հավատում էր վանաձորցիներին՝ մանկավարժականի կոլեկտիվին: Վանաձորի պետական մանկավարժական ինստիտուտը մեծ հարգանք և հեղինակություն էր վայելում Ղարաբաղում, որտեղից մենք ունեինք բավականին թվով ուսանողներ:

Այդ ժամանակ Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտը ուսուցիչներ էր պատրաստում՝ հայոց լեզու և գրականություն, մաթեմատիկա և ֆիզիկա, պատմություն, տարրական կրթության, մանկավարժություն և մեթոդիկա,

ռուսաց լեզու, ընդհանուր տեխնիկական առարկաներ և աշխատանք մասնագիտությունների գծով: Բարձր կազմակերպվածությամբ, նախարարության, տեղական կուսակցական և գործադիր մարմինների աջակցությամբ՝ աղ ու հացով, երգ ու պարով դիմավորեցինք մեր գործընկերներին: Ամեն ինչ արվեց, որ պահպանվի ինստիտուտի բարձր վարկանիշը:

Կարիքավորներին տեղավորեցինք հանրակացարաններում, ձեռք բերեցինք հանրակացարանային գույք. ցանկանում եմ փաստել Կիրովականի կահույքի ֆաբրիկայի տնօրենի՝ Լ. Մելիքյանի անուրանալի աշխատանքը: Շատ կարճ ժամանակում նա պատրաստեց 400 ուսանողների հանրակացարանային գույքը:

Սկսեցինք ուսումնական գործընթացը: Ստեփանակերտի դասախոսների հիմնական մասը վերադարձավ Ստեփանակերտ, որտեղ զգացվում էր նրանց կարիքը: Այդ ընթացքում Կիրովականի ինստիտուտի դասախոսները աշխատեցին եռակի ծանրաբեռնվածությամբ: Ստեփանակերտի կոլեկտիվի բոլոր անդամների համար պահպանվեց նրանց աշխատավարձը: Առանձին դասախոսներ ընդհանրապես չէկան Վանաձոր, բայց ամբողջությամբ ստացան իրենց աշխատավարձը:

Ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ այդ ընթացքում որոշ քաղաքական ուժեր փորձեցին մեղադրել տողերիս հեղինակին այն բանի համար, որ իբր ռեկտորի ղեկավարությամբ կոլեկտիվը դավաճան է, քանի որ ընդունելով Ստեփանակերտի մանկավարժականի կոլեկտիվին՝ դրանով դատարկում ենք Ղարաբաղը: Այդ մեղադրանքը հիմնավորում էին նրանով, որ Ադրբեջանը կհարձակվի Ստեփանակերտի վրա և կգրավի Ղարաբաղը, որովհետև նրանց դեմ կովողներ չեն ունենա: Այս թեմայով հանդիպեցի ՀՀ ղեկավարության հետ, սակայն չկարողացա փոխել նրանց կարծիքը: Մյուս տեղում (Վանաձորում) հակահարված տվեցին հենց Ղարաբաղի ուսանողները իրենց բողոքի ցույցով: Նրանք բարձր էին գնահատում ինստիտուտի ղեկավարության և կոլեկտիվի ջանքերը: Դա պայմանավորված էր նրանով, որ առկա ուսուցման 400 ուսանողների համար ամենակարճ ժամկետում լուծվեցին նրանց հուզող ուսումնական գույքի, գրականության, սննդի հարցերը՝ հաղթահարելով ֆինանսական, նյութական, կազմակերպչական, քաղաքական բնույթի դժվարությունները: Ուշագրավ էր Ռ. Եդոյանի հանդիպումը ՀՀ ղեկավարներից Աշոտ Մանուչարյանի հետ: Բոլոր հարցերը լուծվեցին հոգուտ Ստեփանակերտի ուսանողների, ամբազրվեց կայուն և արդյունավետ ուսումնական գործընթաց:

Սակայն ամեն ինչ փոխվեց Սպիտակի աղետալի երկրաշարժից հետո: Փլվեց ինստիտուտի հանրակացարանը, ուսումնական մասնաշենքերը վթարայնության հետտևանքով դարձան անօգտագործելի, ինստիտուտը հայտնվեց անելանելի իրավիճակում, առաջ եկան անհաղթահարելի դժվարություններ՝ կապված շենքային պայմանների հետ: Տեղում ուսումնական գործընթաց շարունակելը դարձավ անհնար: Ավելորդ էմ համարում անդրադառնալ աղետալի երկրաշարժի պատճառած ավերածություններին և աննկարագրելի ծանր հետևանքներին:

Բնականաբար Ղարաբաղի ուսանողությունը պետք է շարունակեր ուսումնառությունը Հայաստանի որևէ բուհում, սակայն ստեղծված ծանր իրավիճակում Հայաստանի որևէ բուհ չէր կարող ընդունել հեռակա և առկա ուսուցման շուրջ 1000 ուսանողներին:

Երկրաշարժի պայմաններում (որոնողական և փրկարարական աշխատանքներ, ժամանակավոր կացարանների ստեղծում և շատ հարցեր) հանրապետության և ինստիտուտի ղեկավարությունը չորս ամիս շարունակ ձեռնամուխ եղավ Ստեփանակերտում բարձրագույն կրթությունը վերսկսելուն: Այն պահանջեց ահռելի ջանքեր և ծանր աշխատանք: Հանրապետության և քաղաքի կուսակցական և գործադիր մարմինների ղեկավարությունը, հաշվի առնելով աղետալի երկրաշարժի հոգսերը, ստեղծված ծանր վիճակը, բազմաբնույթ անհապաղ լուծումներ պահանջող խնդիրները, տողերիս հեղինակին տվեց վերը նշված հարցի լուծումը տալու համապատասխան լիազորություններ:

Հանձնարարությունը կատարելու համար եղա Ստեփանակերտում և այցելեցի ժամանակավոր կառավարության ղեկավար Մ. Վոլսկուն: Նրան ներկայացրի խնդիրները և դրանց լուծման ուղիները: Նա սիրով լսեց, սակայն Ստեփանակերտում բաժանմունք ստեղծելը և ուսանողներին այնտեղ տեղափոխելը կտրականապես մերժեց: Ղարաբաղի ժամանակավոր կառավարության վրա բարոյական ճնշում գործադրելու համար Ստեփանակերտ այցելեցին նախարար Լ. Ղարաբեջանյանը և տեղակալ Է.Ղազարյանը: Ն. Վոլսկուն առաջարկեցինք Ստեփանակերտ տեղափոխել նաև մեր ինստիտուտի ուսանողությանը, որովհետև ուրիշ ելք չկար: Դա ևս մերժվեց: Ղարաբաղի ուսանողությունը Ստեփանակերտ տեղափոխվելու և ուսումնական գործընթացը վերսկսելու հանգամանքը մնաց անլուծելի: Հարցը չլուծելը, քաղաքական և սոցիալական տարբեր բնույթի պատճառներից բացի, Ն. Վոլսկին հիմնավորում էր նրանով, որ Ստեփանակերտում բարձրագույն կրթության բաժանմունք բացելու համար պետք է Ադրբեջանի և ԽՍՀՄ կառավարությունների համաձայնությունը և որոշումը, որը անհնար էր:

Ն. Վոլսկուն հերթական այցելության ժամանակ առաջարկեցի, որ Ստեփանակերտում բացենք ոչ թե բաժանմունք, այլ խորհրդատվական կենտրոն՝ հիմնավորելով, որ մենք նման կենտրոններ ունենք Վրաստանում՝ Ախալքալաք, Սուխումի, որտեղ կազմակերպում ենք կոնսուլտացիաներ, ուսանողներին տրամադրում գրականություն, օգնում ստուգողական աշխատանքները ժամանակին և որակով ներկայացնելու համար: Այդ խորհրդատվական կենտրոնի բացման համար կառավարության որոշում օրենքով չէր պահանջվում, բոլոր աշխատողներին վարձատրում էր մեր ինստիտուտը: Սա արժանացավ Ն. Վոլսկու հավանությանը, բայց նորից մերժեց:

Ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու խնդիրը ավելի դժվարացավ: Այդ ընթացքում ինստիտուտ այցելեցին ԽՄՀՄ բարձրագույն կրթության նախարարի տեղակալ Վ.Տերեշչենկոն, ապա նախարար Գ. Յագուդինը, որոնք բավականին լավ էին տրամադրված: Նրանք ակնատես եղան ինստիտուտում ժամանակավոր տնակների կառուցմանը: Կոլեկտիվի անդամներից շատերը՝ Ռ. Հովակիմյանը, Ա. Սահակյանը, Կ. Թորոսյանը, Ռ. Սահակյանը, Հ. Շեկոյանը, Ս. Ժամհարյանը, Գ. Մինասյանը, Պ. Գևորգյանը բանվորի աշխատանք էին կատարում:

Այդ ընթացքում Վանաձոր էր այցելելու Ն. Ռիժկովը, և որոշեցի անպայման դիմել նրա օգնությանը: Երկաթուղային կայարանում Ն. Ռիժկովին դիմավորելուն մասնակցեցի նաև ես, և հենց կայարանում մեծ դժվարությամբ հաջողվեց ստանալ նրա համաձայնությունը՝ ինձ ընդունելու համար:

Նույն օրը Կիրովականի քաղկոմում Ն.Ռիժկովին մանրամասն զեկուցեցի իրավիճակի մասին՝ ներկայացնելով խնդիրների լուծման անհրաժեշտ քայլերը: Միրով լսեց ինձ և հանձնարարեց այցելել Ն.Վոլսկուն և իր անունից խնդրել անպայման լուծել խնդիրը: Ն.Ռիժկովի հետ հանդիպումը տևեց մեկ ժամից ավելին: Շնորհակալություն հայտնեցի նրան և ոգևորված մեկնեցի Ստեփանակերտ: Հերթական անգամ եղա Ն.Վոլսկու մոտ: Նրան իրազեկեցի Ն.Ռիժկովի հետ հանդիպման արդյունքները և հանձնարարականները: Ն.Վոլսկին, չթաքցնելով իր բացասական կարծիքը, նորից պնդեց, որ հայը և ադրբեջանցին այսօր միասին չեն կարող սովորել, բայց եթե ինստիտուտ բացենք պետք է ունենա ադրբեջանական բաժին: Ընտրելով ճիշտ տակտիկական քայլ՝ ես համաձայնեցի: Նա մի շարք ընկերների ներկայությամբ մեղադրեց ինձ, որ ես իրավիճակին չեմ տիրապետում, որ այդ պայմաններում իրոք անհնար է ուսումնական համատեղ գործընթաց կազմակերպել հայ և ադրբեջանցի ուսանողների համար: Ես շարունակեցի, որ ադրբեջանական բաժինը կբացենք հետագայում:

Նա իմ ներկայությամբ խոսեց Մ.Գորբաչովի օգնականի և Գ. Յագուդինի հետ, և ես հույսով վերադարձա Հայաստան: Հետագա գործընթացը տվեց դրական արդյունք: Իմ խնդրանքով Ստեփանակերտ այցելեց Վ. Տերեշչենկոն, միասին եղանք Ն. Վոլսկու մոտ և եկանք ընդհանուր համաձայնության: Ն.Վոլսկու հետ դարձանք բարեկամներ: Նա մեծ հարգանք ուներ իմ նկատմամբ: Վստահելով ինձ՝ հարցրեց, թե ինչու եմք ուզում ունենալ մեկ Հայաստան: Համաձայնեք՝ Ղարաբաղը դարձնենք Ռուսաստանի մի գավառ, հետո միջազգային նորմերով հարցը կլուծվի (ազգերի ինքնորոշում և հանրաքվե): Ես նրան խոստացա օգնել մեղմելու քաղաքական իրավիճակը, մարդկանց հեռու պահել քաղաքական ցնցումներից: Ն.Վոլսկու հետ բոլոր հանդիպումների ժամանակ բարձրացված հարցերը ներկայացնում էի հիմնավոր փաստերով: Նրա հետ հանդիպումից առաջ տեղեկանում էի իրավիճակին: Այս հարցում օգնում էին տեղի կուսակցական և գործադիր մարմինների ղեկավարները և ինստիտուտի շատ դասախոսներ (Օ.Եսայան, Մ.Դադայան, Ա. Մխիթարյան, Հ.Գրիգորյան, Ս.Խանյան, Ս. Թովմասյան և ուրիշներ): Ծանր, քրտնաջան և հիմնավոր աշխատանքը տվեց իր դրական արդյունքը, և Ն.Վոլսկին համաձայնվեց օգնել Լեռնային Ղարաբաղում բացված Վանաձորի Հովի. Թումանյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտի՝ Ստեփանակերտի խորհրդավարական կենտրոնին: Փաստորեն Ադրբեջանի և Ռուսաստանի համաձայնությունը շրջանցվեց: Չնայած հետագայում, օգտագործելով պահը, մեր կողմից խորհրդատավական կենտրոնը վերածվեց բաժանմունքի: Այս բոլոր գործընթացները համաձայնեցվում էին ՀՀ ժողովրդական կրթության ղեկավարության հետ և ՀՀ կրթության նախարարության՝ 1989թ. մարտի 13 կոլեգիայի որոշմամբ և նախարարի՝ մարտի 15-ի թիվ 94-6 հրամանով հաստատվեց Ստեփանակերտի բաժանմունքը, Արցախի կրթությունը ներգրավվեց ՀՀ կրթության համակարգում:

Պետք է ընտրվեր բաժանմունքի ղեկավար Ն.Վոլսկու համաձայնությամբ: Ն.Վոլսկին թույլատրեց անցկացնել կոլեկտիվի ընդհանուր ժողով, որը արգելված էր: Բաժանմունքի վարիչի ընտրության և ժողով անցկացնելու պատասխանատվությունը դրվեց ինձ վրա: Բաժանմունքի վարիչի պաշտոնի համար ես Ն.Վոլսկուն ներկայացրի Օ.Եսայանի, Մ.Դադայանի, Ա. Մխիթարյանի Հ.Գրիգորյանի թեկնածությունները: Նա լսեց, առաջարկեց Ա.Բաղդասարյանին՝ խնդրելով անպայման ընտրել նրան, որը երկար տարիների կուսակցական աշխատանքային փորձ ուներ:

Կոլեկտիվի ժողովից առաջ կազմակերպեցի ղեկավարության խորհրդակցություն: Խնդրեցի պահպանել հանգստություն, և ոչ մի այլ հարց չբարձրացնել: Ծանր ջանքերի շնորհիվ հաջողվեց ընտրել տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու Ա.Բաղդասարյանին: Ա.Բաղդասարյանը նշանակվեց Ստեփանակերտի բաժանմունքի պրոռեկտոր: Արդյունքների մասին զեկուցեցի Ն.Վոլսկուն, որը խիստ ոգևորվեց, հայտնեց իր շնորհակալությունը և ավելի անկեղծացավ: Նա ներկայացրեց շատ հետաքրքիր տվյալներ մեր հանրապետության ղեկավարության մասին, մեծարանքի խոսքեր ասաց Յ.Զարուբյանի և Ա.Միկոյանի մասին, բայց հայ ժողովրդին մեղադրում էր դիվանագիտության պակասի մեջ:

Այդ ժամանակահատվածում ես խորհրդակցել եմ և առաջնորդվել ՀՀ բուհերի ղեկավարների կարևոր խորհուրդներով, որոնցից կցանկանայի առանձնացնել Յու. Մարգարյանին, Ռ.Մարտիրոսյանին, Ա. Թարվերդյանին, Գ. Կիրակոսյանին:

Մեր ղեկավարությամբ և կոլեկտիվի օգնությամբ բաժանմունքի վարիչը և ողջ կոլեկտիվը պատերազմի և շրջափակման 4 տարիներին ստեղծված դժվարին պայմաններում ջանասիրությամբ լծվեցին ուսումնական գործընթացին: Պատերազմական, քաղաքական, տնտեսական և բարոյական ծանր պայմաններում ընթանում էր նորմալ ուսումնագիտական գործընթաց: Ընդունելությունը և պետական քննությունները կազմակերպվում էին մեր

կողմից արդար և թափանցիկ: Ստեփանակերտում ձևավորվեց հիանալի կոլեկտիվ, որը հաղթահարում էր իրավիճակային բոլոր դժվարությունները: Փաստորեն ամբողջությամբ վերականգնվեց բարձրագույն կրթությամբ մանկավարժական կադրեր արտադրելու գործընթացը: Բաժանմունքի շրջանավարտներից շատերը և կոլեկտիվի անդամները այսօր աշխատում են Արցախի գործադիր և օրենսդիր մարմիններում և ծառայում բանակում:

1990 թ. սեպտեմբերի 1-ից ՀՊՃՀ նախկին ռեկտոր Յուրի Մարգարյանի նախաձեռնությամբ և ղեկավարությամբ բացվեց այդ ինստիտուտի բաժանմունքը, որի աշխատանքները ղեկավարում էր Ա.Ավանեսյանը: Նա մեծ ջանք գործադրեց ինժեներական կրթության հիմնական և որակյալ կադրեր պատրաստելու գործում(1,2):

Նշված երկու բաժանմունքները գործեցին մինչև 1992թվականը: Արցախը սեփական բարձրագույն կրթությամբ կադրերով ապահովելու համար Հայաստանի կառավարությունը, հիմք ընդունելով Լ.Ղ. Պաշտպանության պետական կոմիտեի և անձամբ նրա նախագահ Ռ.Քոչարյանի միջնորդությունը, 1992 թվականի հոկտեմբերի 13-ի թիվ 504 որոշմամբ հիմնադրեց անկախ Հայաստանի 13-րդ պետական բուհը՝ Արցախի պետական համալսարանը՝ 23 հիմնական և լրացուցիչ մասնագիտություններով: Ռեկտոր նշանակվեց Ա.Ավանեսյանը: Ա.Ավանեսյանը ռեկտորի պաշտոնում դրսևորեց կազմակերպչական և կամային յուրահատուկ որակներ, և Արցախի համալսարանը դարձավ կադրերի պատրաստման լավագույն դարբնոց, որը շարունակվում է մինչև օրս: Ղարաբաղում ստեղծվեց կրթության ամուր բազա: Ներկայումս այդ բուհը Հայաստանի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններից մեկն է: Այսօր Ստեփանակերտում և Շուշիում գործում են երևանյան առանձին բուհերի բաժանմունքներ:

Բոլոր խնդիրները ավելի սահուն լուծումներ ստացան Արցախի անկախությունից հետո, որի 25 –ամյակը մեծ շուքով նշում են Արցախը, Հայաստանը և աշխարհի հայությունը:

Եզրակացություն

Վանաձորի Հովհաննես Թումանյանի անվան պետական մանկավարժական ինստիտուտի ղեկավարության և կոլեկտիվի քրտնաջան և դժվար աշխատանքի, իմաստուն դիվանագիտության ու համառության շնորհիվ Ստեփանակերտում բացվեց բաժանմունք, որը գործեց չորս տարի: Այդ մասին ժամանակին չիրագեկվեց հասարակությանը, այն չարժանացավ արժանի գնահատականի, վերսկսվեց բարձրագույն կրթության սեփական կադրերի պատրաստումը Արցախում: 1992թ. հիմնադրվեց Արցախի համալսարանը:

Գրականություն

1. Ա.Ավանեսյան „Համալսարանական կրթության գործընթացը Արցախում,,Մ. Մաշտոց համալսարան,,լրատու/1/,գիտական հոդվածների ժողովածու,ք. Ստեփանակերտ,2007,էջ 42-46
2. Ա.Ավանեսյան „ Արցախի գիտակրթական համակարգի կայացման ընթացքն ու զարգացման մեթոդները,, Մանկավարժության տեսություն և պատմություն մասնագիտությամբ գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր,Ե.2012,էջ38
3. Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների Ազգային Ակադեմիա,պատմության ինստիտուտ, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն/1991թ օգոստոս-1992թ.հունվար/ փաստաթղթեր,կազմող պատմական գիտությունների դոկտոր ՀրանտԱբրահամյան, Ե. ՀՀ ԳԱԱ „Գիտություն ,,հրատարակչություն, 2014,էջ 95
4. ԽՍՀՄ նախարարների խորհրդի 1218 որոշումը/04.10.1988թ/
5. ԽՍՀՄ կրթության պետական կոմիտեի թիվ 382 որոշումը/1810,1988թթ
6. Հայաստանի ժողովրդական կրթության նախարարության կոլեգիայի որոշումը/13.03.1989թ./ և նախարարի թիվ 94 հրամանը/15.03.1989թ/: